

ÄÄREMÄRKUSI JOOGIKAARDI SERVADEL

Viinakuu. Alkohol eesti luules. Koostanud Udo Uiho. Tallinn: Tänapäev, 2010. 365 lk.

Tsivilisatsiooni ja alkoholi ajalugu on nii tihedalt läbi põimunud, et raske vahet teha. Ka mitmesugused karskusideoloogiad ja -liikumised kuuluvad samasse pilti, võrreldavalt ateismi kui religiooni eri vormiga.

Selle nurga alt pole vist eriline liialdus küsida, milleks üldse eraldi alkoholiluule antoloogia – niikuinii seostub kogu luule mingil moel alkoholiga. Mis on kirjutatud (reaalses või sümboolselt näideldud) joores või joovastuses, mis abstinentsiseisundis, ja kui ka mõne autori puhul peaks olema tegemist mitmenda põlve karsklasega (kelle geneetilist baasi, teadvust ja huvisuundi võib lugeda alkoholist oluliselt mõjustamatuks), kajastab temagi luule nii või teisiti inimkeskkonda, millesse muude tegurite hulgas ühe tugevamana on jätnud oma kõrvaldamatu jälje alkohol.

„Viinakuu” koostaja Udo Uiho teebki sammu teemaantoloogia piiride nihutamise suunas, kui lansseerib oma saatesõnas motiiviantoloogia mõiste, selgita-des: „Kaasatud on selliseidki luuletusi, kus alkohol või joomine esinevad tausta- või kõrvalmotiivina ning jutt käib hoopis millestki muust” (järgnevad mõned näited, millest allpool lähemalt). Nõnda näitab ta kätte ühe teeotsa meie antoloogiakultuuri arendamiseks ja ühtlasi annab taaskord tõuke mõtisklemisele luule olemuse üle.

Üheks antoloogiate, eriti temaatiliste, vältimatuks tunnuseks (milles muu-

hulgas peegeldub nende publitseerimise turunduslik eesmärk) on oma materjali instrumentaliseerimine. Tekstide, antud juhul luuletuste, väljavalimise põhi-kriteerium – vastavus teemale – asub antoloogia puhul väljaspool luule kui teatava unikaalse tunnetus- ja keelekasutusviisi spetsiifilisi tunnuseid või ehk nende ääremail. Arenenud maitse ja kriitilise meelega aus antologist seisab järjest dilemma ees, kohates tekste, mille kõrvalejätmine kahjustaks koostatava kogumiku representatiivsust ja ses mõttes informatiivset usaldatavust, samas aga nende hulkavõtmine kisub alla kogumiku kui terviku esteetilisest kvaliteeti ja ähmastab luule mõistet, suunates tarbija pilgu selle kunsti olemuse asemel tema kõrvalisematele tunnustele.

See, mis teeb luuletusest luuletuse, ei ole tema teema; sagedasti pole luuletuse teemat võimalik tuvastadagi ja pole kah midagi lahti. Siit siis antoloogiate kahetine toime lugejaskonna laiendamisel ja harimisel: ühelt poolt viiakse luulet kimpukõidetuna ka nendeni, kes mis tahes põhjustel sellest eemal on olnud, teisalt võimendatakse ja kinnistatakse vaesestavat pragmaatilis-instrumentaalset arusaamist sellest.

Õeldu taustal on katsetus motiiviantoloogiaga samm sissetallatud rajalt kõrvale, avaramale aasale. Kui selgesti joomatemaatiliste tekstide hulka on paigutatud ka selliseid, kus viin vms välgatab vaid põgusa elemendina (kuid siiski märgatavalt), siis annab see lugejale aimu kõiksugu eri asjade omavahe-
lisest seotusest siin ilmas – ja selle seo-

tuse mitmesugustest eri viisidest. Lisaväärtusena läheb nii teele ka vihje, et luule(tajate) pärishuviks on enamasti tegelikult muu kui see, millest üks või teine luuletus parajasti „räägib”, olgu selleks siis isamaa, loodus, armastus, emadus, surm või isegi nii tore asi kui kärakas.

Ka on nõudliku maitsega koostajale kindlasti kergenduseks, kui ta puhttemaatilise ammendavuse kohust nui neljaks täites saab endale lisaks lubada ka tihedamat sõela, valides võrtsiks teemaga kaudsemalt seotud tekste. Ise sain „Viinakuud” ja selle kahjuks õige nappi saatesõna lugedes just neist lõdvema seosega tekstidest (millest mitut küll varemgi tundsin, kuid mis uues ümbruses avanevad uuel viisil) paar värsket impulssi. Kui näiteks Isotamme (siin raamatus millegipärast Jaan, mitte luuletajanimega Johnny B.) Eeva sünnipäev on tõesti ilmselgelt Eesti Vabariigi aastapäev, siis Alveri „Tuha-päeva” puhul pole ma varem selle peale tulnud, kuigi tuh(k)apäev võib mõnel aastal tõesti langeda 24. veebruarile ja luuletuse heitlikud meeolud keerlevad just Eesti ja luuletaja enda sellega seonduva võimaliku missiooni ümber. Saatesõnas kolmandaks näiteks toodud Rimmeli „Õllepruul Märdis” ei oska ma aga küll kuidagi – sõna (õlle)laar korduva esinemise kiuste – ära tunda Mart Laari; kui koostaja sellekohane oletus peaks paika pidama, on autoripoolne krüpteering ülisuur. Muide, kui juba dešifreerimiseks läks, leiaks raamatus veelgi sobivaid objekte – kes näiteks peitub MP nimemärgi taga ühes Isotamme palas (lk 214)?

*

Temaatilise kogumiku aigena on alkohol kahtlemata hea valik, ja seda mitmel põhjusel. Esiteks oma eelmainitud universaalsuse, kõikjalviibivuse tõttu, mis (vähemalt teoreetiliselt) peaks juba

ette tagama raamatu mitmekülguse temaatilise ettemääratuse kiuste. Teiseks nende suhtumuslike, hinnanguliste hoiakute laia, seinast seina ulatuva skaala tõttu, mis on joovastavaid jooke saatnud läbi ajaloo, hõlmates arusaamu alkoholist niihästi ülimalt õndsuse tagajana, teadvuse vabastajana kui ka indiviidide, sootsiumide ja riikidegi hukutajana. Kui otsime ainet, mille kultuuriline polüvalentsus kindlustaks meile võimalikult laia ja mitmekesise nautimis- ja tõlgendamismaa, on alkohol kahtlemata üks paremaid kandidaate.

Eriti just luule puhul ei saa unustada ka, et sõnad, nagu *viin*, *vein*, *joove* jms, võivad siin tähendada niihästi tõesti neid jooke ja nende toimet endid kui ka esineda mis tahes joovastuse/joobe metafooridena, viidates erootilisele, religioossele vms ekstaasile või üldse mis tahes teadvuseseisundile, mis erineb keskmisest, ikka mingil moel ja määral nivelleeritud argiseisundist. (Vt Ain Kaalep, „Äike Thbilisis”: „Vein võib olla ka sümboolne, / kuid rõõm konkreetne on.”) Nõnda on enesestmõistetav, et alkoholile keskendatud antoloogiasse kuuluvad ka tekstid, mida ei annaks kasutada tõenditena alkoholi tarbimise statistikas ega illustratsioonidena karskuspropagandas.

Kui keerukaid mõistelisi seoseid ses teemasfääris kujuneda võib, näeme sajanditepikkuses teoloogilises väitluses armulauaveini ja Kristuse vere samasuse või transformeerumise üle (transsubstantatsioon). Mis ju väiksemas mastaabis kordub kõikidel juhtudel, kus midagi kasutatakse millegi muu kujundina, eriti kui millegi materiaalselt kombatava esitamine peab viima adressaadi mõtted millegi spiraalseni. Ja toodud näidet edasi eksploateerides: kui vein tähistab Lunastaja verd (või ongi seda), aga mõnedes kirikutes kasutatakse samal otstarbel mitte veini, vaid kääritamata mahla, kas siis viimasel juhul on tegemist ka-

hekordse transsubstantatsiooniga (mahl – vein – Lunastaja veri) või hüpatakse ühest astmest üle? Nii või teisiti, mis tahes pisutki mitmekihilisema teksti puhul ei tähenda ükski asi lihtsalt ja ainult seda, mis ta „on”.

Ja veel: lisaks alkoholi heakskiidule või hukkamõistule leiame ajaloost aegu ja alasid, kus väiksema kanguse (ja suurema toitvusega) joogid nagu õlu käibisid elukultuuris ja tavateadvuses pigem hariliku toiduainena, millele kellegi ei tulnud pähe kohaldada rituaalset pidulikkust või omistada maagilisi toimeid. Nii olla XVII sajandi lõpu tavalises inglise peres pruugitud kolm liitrit õlut päevas pereliikme kohta, lapsed kaasa arvatud, ja Saksamaa maaperedes olnud veel XVIII–XIX sajandi vahetusel kõigi igapäevaseks hommikusöögiks rohkes koguses õllesupp. Õlle pruulimise ja varude olemasolu eest ei kandnud sealjuures hoolt mehed, vaid see oli perenaise ülesanne nagu kõik söögisse ja köögisse puutuv.¹

Et samal ajal polnud kultuurist kadunud ka jooma-, sh just õllelaulude tava ja et, teisalt, joovastava joogi teadvustamine lihtsalt toiduna vaevalt et sai tema joovastavust ja mõju teadvusele olematuks teha, on veel üks rohkeid teemaga seonduvaid intrigeerivaid ambivalentusi. Veini kasutamine varajases antiigis joogivee desinfitseerijana ja äsjaleiutatud viina müük hiliskeskaegses Tallinnas apteegiravimina² on veel paar siia lisanduvat näidet.

Allteemade päratut ringi sobivad täiendama veel mitmed asjad: eri jooki-

¹ Vt W. Schivelbusch, *Das Paradies, der Geschmack und die Vernunft. Eine Geschichte der Genussmittel*. Frankfurt/M: Ullstein, 1983; siin refereeritud soome väljaande järgi: W. Schivelbusch, *Nautintoaineden kultuurihistoria*. Helsinki: Otava, 1986.

² Vt I. Talve, *Eesti kultuurilugu. Keskaaja algusest Eesti iseseisvuseni*. Tartu: Ilmamaa, 2004, lk 79.

de erinevad maitsed ja toimed, inimeste individuaalsed omadused joobe saavutamisel, talumisel ja kasutamisel, joomistavade mitmekesisus ja nendega kaasnevad sümboolsused, eri jookidele omistatav erinev staatus, mis võib mängida vägagi suurt rolli sotsiaalses praktikas. Wolfgang Schivelbuschi eelrefereeritud raamatus kirjeldatakse ilmekalt paralleelsust edasipüüdliku protestantistliku, individualistliku kodanluse esiletõusu ja kohvijoomise leviku vahel. Kohv kui mittejoovastav ja mõistust virgutav aine (mida joodi hommikul kitsas koduses ringis ja päeval kaubakontoris) vastandus siin ühelt poolt šokolaadi eelistava aadli hedonistlikule mõnulemisele ja teisalt proletariaadi solidaarsust sümboliseerivale ja kinnistavale kollektiivsele teadvuse-ähmastamisele õlletubades.

Võib leida veel hulganisti näiteid ja tõlgendusi alkoholi (ja ka selle vältimise) rollist tsivilisatsiooni ja inimeste sotsiaalse käitumise kujunemisel, seega ajalookäigu määramisel. Ka tuleks süsteemsuse huvides kanda võimalike allteemade registrisse needki (keemilises mõttes) alkoholid, mis pole joomiseks. Oleks huvitav ajada jälgi, kas ka need on mingil viisil kuskil maailmaluules kajastamist leidnud. Hõlmata oma spetsiifikasse võimalikult paljud looduse ja tsivilisatsiooni ilmingud, olgu otseselt mängitavate teemadena või kujundivaramuna, võiks ju olla üks luulekunsti auahnusi.

*

Lugedes „Viinakuu”-raamatut järjest ja läbiseigi, meeles mõlkumas eelkirjeldatud potentsiaalne aine- ja vaatenurgaküllus, ei pääse lahti ikka vahel kummitavast tundest, et eesti luule on ikkagi üks üpris väga mõõdukas ja mitte just liiga laia haardega nähtus.

Alkohol ja tema derivaadid esinevad siin valdavalt oma tavatähenduses.

Teatava mitmekesisuse tagab küll kirjeldatavate joomis- ja järeلسituatsioonide erinevus, samas aga pole ükski joovastus kaasakiskuvalt kõrge ega ükski joove masendavalt sügav.

Üpris-üpris palju on rutiinse, lõdva olmeboheemluse peegeldusi. Üllatuslikult puuduvad eesti luule ekstaatilisemad autorid Masing ja Alliksaar, mis võib näidata, et koostaja liikumine teemaantoloogiast motiiviantoloogia suunas on kas poolel teel pidama jäänud või käsitab ta nii teemat kui motiivi omaette suurusena, mitte redelina millenigi jõudmiseks (millenigi, mis on redelist olulisem ja milleni võib jõuda ka mõne teise redeli abil või hoopis ilma selleta).

Kaks enam-vähem vastandlikku ühiskondlikku põhihoiakut ohtrama alkoholitarbimise suhtes – et see on liik mässu (sotsiaalse süsteemi, argihalluse või eksistentsiaalse masendavuse vastu) ja sellisena romantiline või vähemasti mõistetav ja sallitav (sest mis muud siin üle jääb), või siis et see on mööndusteta jõledus – kajastuvad selleski raamatus. Kohtab ka ses suhtes huvitavaid katseid olla korraga mõlemal positsioonil, ilmekaimalt vast Arvi Siia puhul, kes linnaliku ööelu pahelist sära romantiseerides selle üle samaaegselt dotseerivalt moraliseerib. Et sellises kaksikhoiakuski on midagi kestvat, näeme Barbaruse luuletusest „Dionysos”. Selles kutsutakse veinijumal Eestisse, kus saab vägevamalt pummeldada kui Hellases, aga:

*Ning kui siis, jumal oled hoogsalt purjus,
kui humalad ju järsku piirand tarkust,
siis tajud, mis on põhjamaine kurjus:
sull' lisaks õpetame veenvalt karskust...*

Kainet (ka see on alkoholi abil võimalik), illusioonideta hoiakut maailma suhtes, nagu see oma palet just parajasti näitama juhtub, esindab Ivar Grünthal. Kalev Kesküla on mõnusa-

teks ja veenvateks ajapiltideks sünteesinud oma professionaalse asjatundlikkuse joogimarkide alal ja tähelepanekud taassündinud Vabariigi stiili-ilminguist. Vist ainsa näite teatud jooeastmega kaasneda võivast välgutaolisest selgushetkest pakub Lembit Kurvitsa „Ekspressbaar suurlinnas”. Samas mitme autori püüded lülituda rustikaalsesse joomaburleski jäävad väheveenvaks ja tehtuks – eks ilmne selleski ebalev ettevaatlikkus. Maaviljelustsükliga seonduvast pöörasest ürgbakhantlikust lõikuspeokultuurist oleme eemaldunud, rafineeritud joomiskultuur pole veel piisavalt juurdunud, totaalse karskuse ideoloogiad oma eluvõõruses panevad õlgu kehitama. Vaimukalt karikerib skisofreenset kobamist uue identitsuse poole Maarja Kangro „Kas Eestis”.

Eraldi aujärje varun Ain Kaalepile, kellelt juba eespool leidsin ilmeka tsiitaadi. Nii nagu üldse on suur asi, kuidas Kaalepi luules „laenatud” vormid, dekoratsioonid ja impulsid sulanduvad kokku ilusaks loomulikuks eestikeelseks tervikuks, nii ka selles raamatus leiduv pärsiapärane „Sakinamee” tabab ühekorruga kõik vajalikud sihtmärgid. Oma lainelise liikuvuse ja korduvusega vastab see parimal mõeldaval viisil pika veiniõhtu meeleoludele, nõtkete arenduse saavad kaduvuse ja kestvuse, nähtava ja nähtamatu, luule ja tõelisuse, paastu ja patu, mälu ja unustuse, raskuse ja kerguse kokkukuuluvuse motiivid.

Lõpuks olgu üles tähendatud paar väikest lõbustavat üllatust, mis raamatust silma jäid: et koostaja on tohtrist Lauluisalt, „Viina katku” autorilt, leidnud lisaks viinavastasele manitsusele „Näe, kui surm siin pilli puhub...” ka kuulsusrikka „Krambambuli” paari salmi ulja eestinduse. Ja et ühes Erni Hiire küllap 1920-ndaist pärinevas palas (paraku puudub „Viinakuus” bibliograafiline aparaatuur) esineb peopaneamise tähenduses sõna *reivelda*. Mingi

entsik kokkusattuvus või tunti *reivi*
mõistet tõesti juba siis?

Ei saa ka jätta taas kurtmata trüki-
vigade üle. Mõni neist muudab luuletu-

se mõtte segaseks, mõni lõhub meetru-
mit ja rütmi. Vähese viina viga?

PAUL-EERIK RUMMO

